

Стеченко Тетяна

ORCID 0000-0002-5672-3457

Кандидат педагогічних наук, доцент,
декан філологічного факультету,
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
(Чернігів, Україна) E-mail: stechenkotatiana@gmail.com

Тютюнник Олена

ORCID 0000-0003-1233-3577

Кандидат філософських наук, доцент,
в.о. завідувача кафедри іноземної філології та освітніх технологій,
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
(Чернігів, Україна) E-mail: fomiuna@gmail.com

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО РЕГУЛЮВАННЯ КОНФЛІКТІВ У ПЕДАГОГІЧНІЙ ВЗАЄМОДІЇ: ТЕОРЕТИЧНІ І ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

Мета статті – проаналізувати теоретичні й практичні аспекти підготовки майбутніх учителів до регулювання конфліктів у межах педагогічної взаємодії.

Методологія. У процесі дослідження враховано окремі положення таких методологічних підходів: аксіологічного, особистісно орієнтованого, компетентнісного. Задля досягнення поставленої мети застосовано комплекс методів наукового пошуку, зокрема: аналіз (для опрацювання наукової літератури з досліджуваного питання) і синтез (для упорядкування відібраного матеріалу); порівняльно-зіставний – для з'ясування наукової позиції окремих учених щодо сутності педагогічних конфліктів, їхнього значення і шляхів їх урегулювання; систематизації й узагальнення – для формулювання висновків; опитування й анкетування студентів за результатами проходження ними навчальної практики в закладах загальної середньої освіти – з метою вивчення досвіду регулювання педагогічних конфліктів.

Наукова новизна. У статті обґрунтовано теоретичні засади підготовки майбутніх учителів до регулювання конфліктів у педагогічній взаємодії й запропоновано методичні рекомендації для інтенсифікації й оптимізації цього процесу.

Висновки. У результаті дослідження обґрунтовано, що педагогічний конфлікт потенційно може мати як конструктивний, так і деструктивний характер, оскільки його перебіг і наслідки безпосередньо залежать від сформованості в учителя конфліктологічної компетентності, тобто від його здатності й готовності регулювати конфлікти в процесі власної професійної діяльності. Відповідно, учитель має бути обізнаним щодо ознак педагогічного конфлікту, особливостей його перебігу, стратегій урегулювання.

Для цілеспрямованої й ефективної підготовки майбутніх учителів до регулювання конфліктів у межах педагогічної взаємодії рекомендовано: увести до змісту нормативних освітніх компонентів відповідні теми; активно впроваджувати в освітній процес вибіркового освітнього компоненту «Педагогічна конфліктологія»; заохочувати майбутніх учителів до неформальної й інформальної освіти з педагогічної конфліктології; сприяти поглибленню студентських знань із педагогічної конфліктології шляхом залучення їх до науково-дослідницької діяльності; вводити відповідні педагогічні задачі до переліку завдань для кваліфікаційних іспитів; цілеспрямовано розвивати в майбутніх учителів критичне мислення, інформаційну культуру.

Ключові слова: педагогічний конфлікт, здобувачі освіти, освітній процес, стратегія, майбутні учителі, конфліктологічна компетентність.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Активізація стресогенних ситуацій у повсякденному житті українців призводить до підвищеної нервово-емоційної напруженості, поведінкових і особистісних порушень, а також до виникнення психо-соматичних захворювань і виснаження резервів людини. Як наслідок, у суспільстві зростає напруга, що безпосередньо зумовлює виникнення й масштабування різноманітних

конфліктів – родинних, побутових, педагогічних, професійних тощо. Ця проблема набуває особливої значущості в контексті педагогічної діяльності, оскільки вчитель має вміти урегулювати конфлікти, використовувати їх для формування учнівського колективу й налагодження взаємодії з батьками й колегами, а також робити висновки для подальшого особистісного і професійного розвитку.

Проте в умовах невизначеності, стресу й посиленої відповідальності за життя і здоров'я учнів учителю подекуди важко обрати правильну стратегію дій, об'єктивно оцінювати ситуацію і віднайти шляхи для її розв'язання. Це зумовлює актуальність і доцільність здійснення психолого-педагогічних досліджень щодо сутності, функцій, структури, практичних шляхів регулювання конфліктів у межах педагогічної взаємодії, а також цілеспрямованого формування готовності майбутніх учителів до регулювання конфліктних ситуацій, що можуть у перспективі виникнути в їхній професійній діяльності.

Аналіз публікацій, у яких започатковане розв'язання порушеної проблеми. Увага науковців до проблеми регулювання конфліктів активізувалася в другій половині XX століття, передусім це були зарубіжні психологи, соціологи й конфліктологи (К. Боулдінг, Р. Дарендорф, Л. Козер, Е. Мейо, Т. Парсон та ін.). На сьогодні в науковому дискурсі з'являється чимало досліджень, присвячених різноманітним аспектам виникнення, перебігу й регулювання конфліктів. У контексті нашого дослідження на особливу увагу заслуговують публікації Г. Антонова [1], В. Бойченка [2], В. Галузяка [2], В. Моляка [4], С. Ніколаєнка [5], Л. Ярослав [2]. У одній із попередніх публікацій [7] ми побіжно зверталися до цього питання в контексті налагодження педагогом взаємодії з батьками. Водночас варто констатувати, що ця проблема потребує ґрунтовного й системного підходу з огляду на ті виклики, які актуалізувалися на сучасному етапі перед соціумом.

Мета статті – проаналізувати теоретичні й практичні аспекти підготовки майбутніх учителів до регулювання конфліктів у процесі педагогічної взаємодії.

Висвітлення процедури теоретико-методологічного дослідження із зазначенням методів. Дослідження теоретичних і практичних аспектів підготовки майбутніх учителів до регулювання конфліктів у межах педагогічної взаємодії здійснювалося на основі таких методологічних підходів: аксіологічного – для планування діяльності з формування системи ціннісно-світоглядних орієнтирів майбутніх учителів із метою розуміння учасників конфлікту й пошуку шляхів його розв'язання; особистісно орієнтованого – для врахування вікових, психічних, гендерних особливостей кожного учасника конфлікту (характеру й темпераменту, попереднього досвіду участі в конфліктах, специфіки родинного виховання тощо); компетентнісного – для цілеспрямованого формування в майбутніх учителів конфліктологічної компетентності, яку розглядають як здатність та готовність здійснювати профілактику конфлікту, мінімізувати деструктивні форми реального конфлікту та переводити їх у конструктивне русло, а також бути посередником чи медіатором у розв'язанні конфлікту [8].

У процесі досягнення мети дослідження було застосовано комплекс методів наукового пошуку, зокрема: аналіз (для опрацювання наукової літератури з досліджуваного питання) і синтез (для упорядкування відібраного матеріалу); порівняльно-зіставний – для з'ясування наукової позиції окремих учених щодо сутності педагогічних конфліктів, їхнього значення і шляхів їх урегулювання; систематизації й узагальнення – для формулювання висновків; опитування й анкетування студентів за результатами проходження ними навчальної практики в закладах загальної середньої освіти – з метою вивчення досвіду регулювання педагогічних конфліктів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як зазначає В. Галузяк, конфлікт (з лат. *conflictus* – зіткнення) – це особливий вид взаємодії, в основі якого лежать протилежні й несумісні цілі, інтереси, типи поведінки людей та соціальних груп, які супроводжуються негативними психологічними проявами [3]. Дослідники [1; 2; 5] одностайні в думці, що в основі будь-якого конфлікту лежить ситуація, що містить або протилежні позиції сторін-учасників із певного питання, або протилежні цілі чи засоби їхнього досягнення в конкретних обставинах, або розбіжність інтересів, бажань, спрямувань опонентів тощо.

Як зазначає С. Ніколаєнко [5], щодо конфліктів у межах педагогічної взаємодії існують дві протилежні точки зору, прихильники першої розглядають педагогічні конфлікти як однозначно позитивні. Зауважимо, що такий погляд на педагогічні конфлікти як засіб до оздоровлення взаємин у межах певного колективу сформувався порівняно нещодавно – упродовж двох попередніх десятиліть. Його апологети наголошують, що конфлікти між учнями й учителем, який майстерно вміє їх урегулювати, стимулюють пошукову активність здобувачів освіти й дають позитивні результати [2].

Прихильники іншої точки зору такі конфлікти розглядають як однозначно негативні. Вони наводять низку аргументів щодо професійної і моральної неприйнятності конфліктів у межах педагогічної взаємодії, аргументуючи це тим, що вчитель і учень, як суб'єкти конфлікту, не є рівноправними ні за статусно-рольовим становищем, ні за рівнем свого особистісного розвитку [5]. Якщо ж очевидцями конфлікту стають інші учні, то це перетворює їх зі свідків на «вболівальників» або навіть на учасників конфлікту. Відтак конфлікт масштабується, набуваючи характеру міжрольової конфронтації, а така публічність конфлікту набуває значного антивиховного резонансу.

На нашу думку, педагогічний конфлікт потенційно може мати як конструктивний, так і деструктивний характер, оскільки його перебіг і наслідки безпосередньо залежать від сформованості в учителя конфліктологічної компетентності, тобто від його здатності й готовності попереджати й регулювати конфлікти в процесі власної професійної діяльності.

У цьому контексті варто зазначити, що педагогічні конфлікти мають низку характерних ознак, зокрема:

- 1) відповідальність за їхній перебіг і врегулювання лягає передусім на учителя, адже школа – це певна модель суспільства, де учні засвоюють норми взаємин між людьми;
- 2) учасники конфліктів мають різний соціальний статус, який і зумовлює різні моделі поведінки в межах конфлікту;
- 3) різниця в життєвому досвіді учасників, що породжує різний ступінь відповідальності за помилки під час розв'язання конфліктів;
- 4) різне розуміння подій та їхніх причин (учні та вчитель зазвичай по-різному інтерпретують конфлікт);
- 5) присутність інших учнів перетворює їх зі свідків на учасників конфлікту, а публічність конфлікту зумовлює виховне значення для всіх;
- 6) професійна позиція вчителя в конфлікті зобов'язує його взяти на себе ініціативу в його розв'язанні та зуміти поставити на перше місце інтереси саме учня як особистості, що формується;
- 7) будь-яка помилка вчителя під час розв'язання конфлікту породжує нові ситуації та конфлікти, до яких долучаються інші учні, їхні батьки, адміністрація закладу освіти тощо [5].

Відповідно, учитель має бути обізнаним щодо стратегій розв'язання педагогічних конфліктів та вміти їх правильно обирати для регулювання й конструктивного вирішення конфліктів. Зокрема В. Моляко [4, с. 84-90] визначає низку стратегій, які доцільно застосовувати для регулювання конфліктів як у професійній діяльності загалом, так і в межах педагогічної взаємодії зокрема. Схарактеризуємо їх у загальних рисах.

1. Стратегія пошуку аналогів, що є, на думку дослідника, найпоширенішою, адже ґрунтується на пошуку еталонів, сформованих у межах попереднього досвіду. Це відбувається на основі зіставлення актуальної ситуації з еталонами, що існують у пам'яті суб'єкта. Для цієї стратегії, як правило, достатньо збігу еталонів на основі впізнавання і пригадування, а також застосування відомих способів і методів регулювання конфліктів на підґрунті знань законів і положень тощо. У межах цієї стратегії основними є мисленнєві операції, які відповідають репродуктивним формам мислення. Результат регулювання педагогічних конфліктів у межах цієї стратегії не вирізняється оригінальністю, переважно йдеться про відомі варіанти чи навіть стандартні шляхи розв'язання [4, с. 86].

2. Стратегія комбінування, яка є більш складною, порівняно з попередньою, її суть полягає в тому, що суб'єкт вдається до зіставлення складових частин конфлікту або до конструювання складових частин різних елементів, що містяться в наявних у нього еталонах. Процес розуміння супроводжується операціями аналізу, синтезу, зіставлення. В. Моляко зазначає, що ця стратегія, як і попередня, не завжди гарантує успішне регулювання конфлікту [4, с. 86].

3. Гнучка стратегія, при якій суб'єкт застосовує інший спосіб аналізу педагогічного конфлікту, відмовляється від попереднього способу його регулювання. Гнучка стратегія виявляється у здатності суб'єкта до широкого аналізу ситуації, до відмови від шаблонного способу регулювання, якщо він не дає бажаного ефекту. Ця стратегія містить у згорнутому вигляді стратегію пошуку аналогів і саме з неї суб'єкт розпочинає аналіз конфлікту. Якщо стратегія пошуку аналогів виявляється неефективною, він відмовляється від шаблонного способу розв'язання. У випадку використання цієї стратегії суб'єкт відмовляється також і від нав'язаної ззовні настанови або аналізує умову завдання з кінця [4, с. 87].

4. Продуктивна стратегія: суб'єкт не лише регулює педагогічний конфлікт, але й сам продукує нові знання. Ця стратегія дає змогу суб'єкту в більшості випадків досить швидко знаходити правильну модель поведінки задля розв'язання конфліктів, а також відшукувати прихований смисл у всіх діях суб'єктів. Зовні така стратегія може виявлятися у швидкому і безсистемному аналізі даних, зміні гіпотез. Насправді ж досить швидкий аналіз є результатом високої рівня автоматизації певних мисленнєвих операцій, що створює враження миттєвості регулювання конфлікту без зовнішньої вербалізації міркувань. Продуктивна стратегія дає змогу суб'єкту відмовитися від стереотипів у процесі розуміння сутності конфлікту й пошуку шляхів його розв'язання. У результаті аналізу інформації за допомогою цієї стратегії суб'єкт на основі наявних знань та досвіду продукує нові знання, робить власні висновки, знаходить нові шляхи регулювання конфлікту. Ця стратегія охоплює в згорнутому вигляді наведені вище інші, ієрархічно більш прості стратегії [4, с. 90].

Аналіз наукових публікацій, а також записів студентів у щоденниках педагогічної практики, що були зроблені за основі спостереження за освітнім процесом у закладах загальної середньої освіти, дає змогу констатувати, що для ефективного регулювання конфліктів у межах педагогічної взаємодії учитель має дотримуватися низки правил.

1. Виявляти предмет і джерело конфлікту, оскільки в процесі розгортання конфлікту часто відбувається підміна його справжньої причини.
2. Не масштабувати предмет конфлікту, намагатися скоротити кількість претензій, особливо емоційного характеру.
3. Уважно ставитися до сторін-учасників конфлікту («ініціатора» і «обвинувачуваного»), з'ясувати цілі ініціатора конфлікту, а також виявити, які конструктивні рішення він пропонує.
4. Пам'ятати, що в педагогічному конфлікті не повинно бути переможців, щоб він не розвивався далі.
5. Об'єктивне й неупереджене ставлення до обох сторін конфлікту.
6. Особливу увагу варто виявляти до конфліктних особистостей, не давати їм змоги чинити деструктивний вплив на колектив.

Отже, для ефективної підготовки майбутніх учителів до регулювання конфліктів у межах педагогічної взаємодії рекомендуємо, по-перше, до змісту педагогічних і методичних нормативних

освітніх компонентів ввести теми, пов'язані з сутністю, причинами педагогічних конфліктів, а також стратегіями їх регулювання; по-друге, розробити вибіркового освітній компонент «Педагогічна конфліктологія» і ввести його до загальноуніверситетського каталогу вибіркових дисциплін; по-третє, заохочувати майбутніх учителів до неформальної й інформальної освіти з педагогічної конфліктології, залучати їх до різноманітних заходів, як-от: науково-методичні семінари, тренінги, майстерки, зустрічі з учителями й шкільними психологами; по-четверте, сприяти поглибленню студентських знань із педагогічної конфліктології шляхом залучення їх до науково-дослідницької діяльності в цьому напрямі; по-п'яте, вводити відповідні педагогічні задачі до переліку завдань для кваліфікаційних іспитів; по-шосте, цілеспрямовано розвивати в майбутніх учителів критичне мислення, інформаційну культуру [6], що дасть їм змогу в перспективі самостійно здійснювати пошук шляхів до врегулювання педагогічних конфліктів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. У результаті дослідження обґрунтовано, що педагогічний конфлікт потенційно може мати як конструктивний, так і деструктивний характер, оскільки його перебіг і наслідки безпосередньо залежать від сформованості в учителя конфліктологічної компетентності, тобто від його здатності й готовності попереджати й регулювати конфлікти в процесі професійної діяльності. Відповідно, учитель має бути обізнаним щодо ознак педагогічного конфлікту, особливостей його перебігу, стратегій урегулювання.

Для цілеспрямованої й ефективної підготовки майбутніх учителів до регулювання конфліктів у межах педагогічної взаємодії рекомендовано: ввести до змісту нормативних освітніх компонентів відповідні теми; активно впроваджувати в освітній процес вибіркового освітній компонент «Педагогічна конфліктологія»; заохочувати майбутніх учителів до неформальної й інформальної освіти з педагогічної конфліктології; сприяти поглибленню студентських знань із педагогічної конфліктології шляхом залучення їх до науково-дослідницької діяльності; вводити відповідні педагогічні задачі до білетів для кваліфікаційних іспитів; цілеспрямовано розвивати в майбутніх учителів критичне мислення, інформаційну культуру.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в загальній характеристиці змістового наповнення вибіркового освітнього компонента «Педагогічна конфліктологія» і визначенні методичного інструментарію для його ефективного викладання.

References

1. Антонов Г.В., Іонова О.М. Управління педагогічними конфліктами: методи діагностики конфліктів. Засоби навчальної та науково-дослідної роботи: збірник наукових праць. Харків: ХНПУ, 2005. Вип. 23. С. 3–13.
Antonov, H.V., Ionova, O.M. (2005). Upravlinnia pedahohichnyh konfliktamy: metody diahnostryky konfliktiv [Management of pedagogical conflicts: methods of conflict diagnostics]. Zasoby navchalnoi ta naukovo-doslidnoi roboty: zbirnyk naukovykh prats [Means of educational and research work: collection of scientific works]. Kharkiv: KhNPU. 23. 3–13. [in Ukrainian].
2. Бойченко В.В. Педагогічна конфліктологія: навч. посібн. Умань: ВПЦ «Візаві», 2018. 166 с.
Boichenko, V.V. (2018). Pedahohichna konfliktolohiia: navch. posibn. [Pedagogical conflictology: textbook]. Uman: VPTs «Vizavi». [in Ukrainian].
3. Галузяк В.М. Педагогічна конфліктологія: навчальний посібник. Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2015. 208 с.
Haluziak, V.M. (2015). Pedahohichna konfliktolohiia: navchalnyi posibnyk [Pedagogical conflictology: textbook]. Vinnytsia: TOV «Nilan LTD». [in Ukrainian].
4. Моляко В. О. Творча конструктологія (пролегомени). Київ: Освіта України, 2007. 368 с.
Moliako, V.O. (2007). Tvorch konstrukturolohiia (prolehomeny) [Creative constructology (prolegomena)]. Kyiv: Osvita Ukrainy. [in Ukrainian].
5. Ніколаєнко С. І. Конфлікти у педагогічній взаємодії та способи їх розв'язання. Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Григорія Сковороди». 2013. Вип. 29, Том 5. С. 222–227.
Nikolaenko, S. I. (2013). Konflikty u pedahohichnii vzaemodii ta sposoby yikh rozv'iazannia [Conflicts in pedagogical interaction and ways of their resolution]. Humanitarnyi visnyk DVNZ «Pereiaslav-Khmelnytskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet im. Hryhoriia Skovorody» [Humanitarian Bulletin of the State Higher Educational Institution «Pereiaslav-Khmelnytsky State Pedagogical University named after Hryhoriy Skovoroda»]. 29. 5. 222–227. [in Ukrainian].
6. Стеченко Т.О. Поняття «інформаційна культура» майбутніх учителів іноземної мови в педагогічному контексті. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. 2013. Вип. 110. С. 293–295.
Stechenko, T.O. (2013). Poniattia «informatsiina kultura» maibutnikh uchyteliv inozemnoi movy v pedahohichnomu konteksti [Concept of «information culture» of future foreign language teachers in a pedagogical context]. Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu [Bulletin of the Chernihiv National Pedagogical University]. 110. 293–295. [in Ukrainian].
7. Тютюнник О.М. Організаційно-методичні умови підготовки педагогів закладів позашкільної освіти до взаємодії з батьками. URL: file:///C:/Users/Admin/Downloads/Tiutunnyk+O.%20(2).pdf. (дата звернення: 12.02.2025).

Tiutiunnyk, O.M. (2023). Orhanizatsiino-metodychni umovy pidhotovky pedahohiv zakladiv pozashkilnoi osvity do vzaïemodii z batkamy [Organizational and methodological conditions for training teachers of out-of-school education institutions for interaction with parents]. Retrieved from: file:///C:/Users/Admin/Downloads/Tiutiunnyk+O.%20(2).pdf. [in Ukrainian].

8. Ярослав Л.О. Психологічний аналіз структури конфліктологічної компетентності майбутнього вчителя. Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка. 2010. № 1. С. 56-62.
Yaroslav, L.O. (2010). Psykholohichniy analiz struktury konfliktolohichnoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia [Psychological analysis of the structure of conflictological competence of a future teacher]. Visnyk NTUU «KPI». Filosofiia. Psykholohiia. Pedahohika [Bulletin of NTUU «KPI». Philosophy. Psychology. Pedagogy]. 1. 56-62. [in Ukrainian].

Stechenko Tetiana

ORCID 0000-0002-5672-3457

PhD, Candidate of Pedagogical Sciences,
dean of the Philological Department,

T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine) E-mail: stchenkotatiana@gmail.com

Tiutiunnyk Olena

ORCID 0000-0003-1233-3577

Ph.D in Philosophical Sciences, Associate Professor,
Acting Head of Foreign Philology
and Educational Technologies Department,

T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine) E-mail: fomunae@gmail.com

TRAINING FUTURE TEACHERS TO REGULATE CONFLICT IN PEDAGOGICAL INTERACTION: THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS

The purpose of the article is to analyze the theoretical and practical aspects of training future teachers to regulate conflicts in pedagogical interaction.

Methodology. In the process of research, individual provisions of the following methodological approaches were taken into account: axiological, personally oriented, and competency-based. To achieve the set goal, a set of scientific research methods was used, in particular: analysis (to process scientific literature on the issue under study) and synthesis (to organize the selected material); comparative – to clarify the scientific position of individual scientists on the essence of pedagogical conflicts, their meaning and ways of their regulation; systematization and generalization – to formulate conclusions; surveying and questionnaires of students based on the results of their educational practice in secondary education institutions – in order to study the experience of regulating pedagogical conflicts.

Scientific novelty. The article substantiates the theoretical principles of training future teachers to regulate conflicts in pedagogical interaction and proposes methodological recommendations for intensification and optimization of this process.

Conclusions. As a result of the study, it was substantiated that pedagogical conflict can potentially be both constructive and destructive in nature, since its course and consequences directly depend on the formation of conflictological competence in the teacher, that is, on his ability and willingness to regulate conflicts in the process of his own professional activity. Accordingly, the teacher should be aware of the signs of pedagogical conflict, the features of its course, and conflict resolution strategies.

For targeted and effective training of future teachers to regulate conflicts within the framework of pedagogical interaction, it is recommended to: introduce relevant topics into the content of normative educational components; actively introduce the selective educational component «Pedagogical Conflictology» into the educational process; encourage future teachers to engage in informal and informal education in pedagogical conflictology; promote the deepening of students' knowledge of pedagogical conflictology by involving them in scientific and research activities; purposefully develop critical thinking and information culture in future teachers.

Keywords: pedagogical conflict, students, educational process, strategy, future teachers, conflict competence.

Стаття надійшла до редакції 11.04.2024

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор О.О. Лілік